

geplaatst, welke hij uit de door hem gebruikte literatuur geplukt heeft. De daaromheen geplaatste tekst maakt reeds visueel duidelijk dat het geheel wel een beetje het beeld van een omgevallen kaartenbak moest krijgen. De meeste alinea's gaan zes drukregels niet te boven. Vaak zijn zij echter nog korter. Er wordt gepresenteerd, niet geanalyseerd. Een probleemstelling ontbreekt in feite. Maar men krijgt wel informatie. Wat die echter waard is? Een specialist weet wel dat het ene boek of artikel niet van gelijke kwaliteit als het andere is, en dus ook het ene cijfer niet dezelfde waarde als het andere heeft. Bovendien zal hij omissies opmerken en soms juist van de belangrijkste informatiebronnen. Het is ondoenlijk dit alles te analyseren. Dit zou een nieuw boek opleveren. Het aan de hand van een enkel voorbeeld te demonstreren zou de inzet van de auteur en het product onrecht doen, omdat de recensent dan al te gemakkelijk scoort.

Want ik blijf erbij: ook al zal de vakspecialist zijn schouders, zo niet zijn neus ophalen over wat hij onder ogen krijgt, de niet-specialist of niet-vakman maar wel geïnteresseerde op enig moment over een bepaald onderwerp zal hier heel wat kunnen vinden dat hem een begin van een idee geeft en waarmee hij in sommige gevallen ook werken kan. Ik stel mij bijvoorbeeld voor dat een leraar die zich over een van de genoemde onderwerpen snel oriënteren wil ten behoeve van zijn onderwijs hier wel degelijk informatie opdiept waar hij wat aan heeft en literatuurverwijzingen die hij gebruiken kan.

En zo valt er meer te bedenken. Men kan dus spreken van een sympathieke onderneming, die de toets der kritiek niet in alle opzichten kan doorstaan, maar daarom nog niet tot een product gekomen is dat in alle opzichten en in alle gevallen onbruikbaar is.

Ad van der Woude

R. Vermeir, *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648* (Dissertatie Gent 1998; Maastricht: Shaker publishing, 2001, xxix + 341 blz., ISBN 90 423 0149 X).

Dit werk is opgevat vanuit de optiek van de samengestelde staat, de Spaanse monarchie, een wereldrijk op de rand van verval. In 1629 verovert de 'stedenbedwinger' prins Frederik-Hendrik de stad 's-Hertogenbosch. Later vallen nog Maastricht en andere steden. Dit offensief leidt tot een breuk tussen Noord en Zuid, die op 30 januari 1648 volkenrechtelijk wordt vastgelegd in het verdrag van Munster tussen Spanje en de Republiek van de Zeven Provinciën. Tussen deze chronologische mijlpalen heeft de auteur belangrijke aspecten uit de laatste fase van de Tachtigjarige Oorlog onderzocht. Naast de verschrikkingen van de oorlog komen evenwel ook financiële, politieke, diplomatieke, bestuurlijke, godsdienstige en institutionele aspecten aan bod. Bij het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden moet dus onderscheid gemaakt worden tussen bestuurders in Madrid en die in Brussel. De verhouding tussen de politiek mondige onderdanen en hun vorst kan alleen zinvol geduid worden binnen het kader van de katholieke reformatie (269-275) en binnen de absolute gehoorzaamheid aan de vorst op wereldlijk niveau.

Na een onderzoek van de opstandige adel en van de manier, waarmee omgegaan wordt met de samenzwering van 1632 volgt een onderzoek van de oorlog op twee fronten: de Zuidelijke Nederlanden geplet tussen de Republiek en Frankrijk. Zonder injectie van geld is er voor Spanjaarden geen militaire eer meer te halen (192). Perioden met vredesonderhandelingen en vernietigende nederlagen worden afgewisseld met de verbazingwekkende goedkeuring van de beden door de Provinciale Staten. Soms moet de auteur zich daarbij beperken tot steekproeven

(14, 209, 328-331), waarbij Luxemburg, Namen en Henegouwen buiten de boot vallen. Illustraties, bijlagen, tabellen en grafieken zorgen ervoor dat de politieke, militaire, financiële en institutionele ontwikkelingen beter in beeld komen. Een index met persoonsnamen sluit dit keurig uitgegeven werk af.

Geplaatst voor de problemen van de geconcerteerde overmacht van Frankrijk en de Republiek, wordt de bevolking geconfronteerd met bovenmatige belastingdruk, met verwoestingen, waardoor landbouw, handel en nijverheid minder inkomsten opleveren, en met andere gevolgen van het offensief onvermogen binnen de legerleiding. Alleen in goed versterkte steden is de situatie te harden. Op het bestuurlijke vlak is Pieter Roose, hoofd-voorzitter van de Geheime Raad, een spilfiguur in Brussel, tot hij met groeiende tegenstand te kampen krijgt en ook in Madrid geen steun meer geniet. De relatie tussen vertrouwen en wantrouwen binnen het bestuur is een structureel gegeven, waarmee men vanaf de vorst in Spanje tot de onderdanen in de Zuidelijke Nederlanden sterk rekening moet houden.

Het bestuurlijk kader te Brussel is in die zin een moeilijk te ontwarren kluwen, bestaande uit Spaanse functionarissen, waarbij de gouverneur-generaal de absolute top vormt, en uit de overige leden van de Collatérale Raden, deels samengesteld uit clerici, uit een afnemend aantal edelen en een groeiende groep juristen. De oorlogssituatie zorgt ervoor dat men ook met een Raad van Oorlog, met een Armada, met krijgsauditeurs en een uitgebreid opperbevel rekening moet houden.

De blijvende waarde van deze studie zal erin bestaan dat de periode 1629-1643 op onderdelen uitputtend is bestudeerd. Speciale aandacht moet hierbij gevraagd worden voor de bestudering in Spanje van vele onuitgegeven bronnen. De voorbeeldige behandeling van de correspondentie van gouverneur-generaal don Fernando, die door zijn broer, Filips IV, naar Brussel werd gestuurd, levert vernieuwende inzichten op over de manier, waarop de kardinaal-infant zich van zijn taak heeft gekweten. Wij moeten de auteur ook dankbaar zijn voor de vernieuwende inzichten over de spilfiguur in het bestel, Pieter Roose. Daar staat tegenover dat de periode 1643-1648 om meer dan één reden geen evenwaardig pendant vormt. Zo vraagt men zich af hoe het bestuur van Pieter Roose werd overgenomen: gedelegeerd, c. q. omzeild. Vooral met het oog op de vrede van Münster op 30 januari 1648 had men na de herdenking van 350 jaar vrede van Westfalen vernieuwende inzichten mogen verwachten. Het tegendeel is het geval. De literatuurlijst bevat de nodige lacunes. Hier wordt nog de eerste editie van Fritz Dickmann geciteerd uit 1959 en niet de zevende (verbeterde uitgave uit 1998), terwijl de recente bibliografie over de Westfaalse vrede (1996) ontbreekt.

Filips IV (1605-1665) heerst over een samengestelde staat, dat wil zeggen de Spaanse gebieden zijn de kerngebieden en de Zuidelijke Nederlanden moeten bestudeerd worden in een Europese context. Op het internationale vlak daagt Frankrijk Spanje uit om de hegemonie. Frankrijk eist van het Heilig Roomse Rijk in het verdrag van 24 oktober 1648 om het verdrag van Augsburg (1548), waardoor de Nederlanden een geprivilegieerde band kregen met het Rijk (4, noot 7), te ontbinden. Frankrijk eist daar ook dat de relatie tussen de Habsburgers in Wenen en die in Madrid ophoudt. Met name in de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) was deze relatie — ook via de Zuidelijke Nederlanden — tegen Frankrijk uitgespeeld. Wel wordt in dit werk gewezen op het grote belang van de Spaanse ambassadeurs in Wenen (20, 307), maar de verbinding met de Nederlanden blijft onderbelicht.

Wanneer men bedenkt dat de gouverneur-generaal niet alleen wordt aangesteld om de Zuidelijke Nederlanden te besturen, maar ook het vrij graafschap Bourgondië, dan komt een ander probleem naar voren. Voor Frankrijk is het vrijgraafschap virtueel reeds een gewonnen zaak. Bij de vrede van Nijmegen (1678) wordt dat volkenrechtelijk bevestigd. In het besluit van dit

werk wordt niet over het vrij graafschap gesproken, alhoewel het elders vaak ter sprake komt, onder meer bij de Hoge Raad voor de Nederlanden (en Bourgondië). Het is hier niet de plaats om uit te weiden over de relatie tussen de Zuidelijke Nederlanden en het vrijgraafschap, maar de perifere gebieden van de samengestelde staat vormen de achilleshiel van de Spaanse monarchie.

Dit werk wekt een onevenwichtige indruk. In de compositie van dit werk valt het deficit op vanuit internationaal gezichtspunt. Op 30 januari 1648 wordt een binnengrens tot internationale grens gepromoveerd. Aan de zuidergrens gaat de oorlog gewoon door tot 1659 bij de vrede van de Pyreneeën. Bestuurlijk blijft Filips IV de koning, onder wiens regering de monarchie blijft wankelen. In de hier beschreven fase tot 1643 komt don Gaspar de Guzmán, graaf - hertog van Olivares (1587-1645) als *valido* sterk uit de verf. Van zijn neef en opvolger, die in 1643 aan het bewind komt, ontbreekt zelfs de naam: don Luis de Haro (1598-1661), ondertekenaar van de vrede van de Pyreneeën. Dit laatste voorbeeld illustreert ten overvloede de aard en de omvang van de discrepantie tussen '1629-1643' en '1643-1648', want *mutatis mutandis* komt dit probleem steeds weer terug.

In Spanje voltrekt zich namelijk een machtsstrijd, nadat Olivares aan de kant is gezet. Daardoor wordt de politieke besluitvorming in Spanje moeilijker en ondoorzichtiger. De sterke band, die er bestond tussen Roose en Spanje, die in Spanje beschermd werd door Olivares, verviel. Om vat te krijgen op de structurele problemen van de Spaanse monarchie, die doorwerken in het bestuur te Brussel, heeft de auteur voor het tweede deel met steekproeven gewerkt. Deze optie leidde niet steeds tot bevredigende resultaten. Het feit dat de eerste minister, don Luis de Haro, niet genoemd wordt, verraadt een onopgelost institutioneel vraagstuk.

P. van Peteghem

H. M. Nellen, C. M. Ridderikhoff, ed., *Briefwisseling van Hugo Grotius, XVI, oktober 1644-augustus 1645*, en XVII, *Supplement 1583-1645* (Rijks Geschiedkundige Publication, Grote Serie 246 en 248; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 2000 en 2001, xxix + 807 en xxxi + 696 blz., ISBN 90 5216 114 3 en 90 5216 121 6).

Het grote werk is voltooid. Na de publicatie van het eerste deel van de correspondentie in 1928 is 73 jaar later het laatste deel verschenen. Je neemt de indrukwekkende reeks kloeke groene banden eens in handen en denkt met eerbied aan de bewerkers van de briefwisseling die dit *magnum opus* tot stand brachten: de grondlegger P. C. Molhuysen (delen I-III), de man die het werk ter hand nam na de oorlog B. L. Meulenbroek (III-XI), de redacteurs die de onderneming tot een goed einde brachten P. Witkam (XI-XII) en H. J. M. Nellen en C. M. Ridderikhoff (XIII-XVII), en, niet te vergeten, hun medewerkers die ieder eigen onmisbare bijdragen leverden.

Deel XVI van de briefwisseling bevat 392 brieven door Grotius geschreven (239) en ontvangen (153) in de laatste bewogen elf maanden van zijn leven. De brieven met de nummers 7068 tot en met 7428 omvatten de zeven maanden tot begin mei 1645. De meeste brieven, gericht aan Zweedse functionarissen en zwager Nicolaes van Reigersberch, gaan voornamelijk over de gewone diplomatieke zaken: de grote oorlog tegen Habsburg en Spanje, de voorbereiding van de vredesbesprekingen in Munster en Osnabrück, de meer regionale oorlog tussen Denemarken en Zweden, en de gebruikelijke protocollaire oorlogjes tussen de diplomaten in Parijs, waar de Zweedse commissaris Cerisantes ambassadeur Grotius bijzonder vervelend voor de